

УДК 346.7: 621.31

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.44>

СПЕЦІАЛЬНІ ВИПАДКИ УЧАСТІ ТРЕТІХ ОСІБ У МЕХАНІЗМІ САМОВИРОБНИЦТВА ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Повар П.О.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри економічного права та економічного процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-2057-5528
e-mail: povarpo10@gmail.com*

Повар П.О. Спеціальні випадки участі третіх осіб у механізмі самовиробництва електричної енергії за законодавством України.

Механізм самовиробництва електричної енергії є однією з моделей функціонування розподіленої генерації на ринку електричної енергії, розвиток якої є важливим чинником досягнення енергетичної стійкості та безпеки України. У силу новизни нормативних положень правові дослідження спеціальних випадків участі третіх осіб у механізмі самовиробництва відсутні.

Метою дослідження є виявлення особливостей правового регулювання спеціальних випадків участі третіх осіб у механізмі самовиробництва.

Виділено випадки та висвітлено особливості правового регулювання спеціальними нормами відносин механізму самовиробництва за участі третіх осіб за законодавством України.

Визначено, що до переходу до замовника права власності на майно, утворене (встановлене) за енергосервісним договором, таке право належить виконавцю цього договору, і суб'єктний склад правовідносин механізму самовиробництва включає в себе замовника, як активного споживача, та виконавця, як третю особу. Після переходу до замовника права власності на електроустановки він залишається активним споживачем, але припиняється участь третьої особи у правовідносинах механізму самовиробництва.

Сформульовано особливі ознаки третьої особи, якими виступають суб'єкти господарювання, що виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії за «зеленим» тарифом. Викладено ознаки правовідносин механізму самовиробництва за участі третьої особи у відносинах з підприємствами, установами та організаціями державної та комунальної форми власності як активними споживачами, та особливості правового регулювання цих відносин. Балансоутримувач об'єктів державного та комунального майна повинен дотримуватися умов участі у механізмі самовиробництва електричної енергії, визначених статтею 58-1 Закону України «Про ринок електричної енергії», у тому числі зобов'язаний укласти з електропостачальником договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва та набути статус активного споживача.

Ключові слова: механізм самовиробництва, активний споживач, третя особа, ринок електричної енергії, розподілена генерація, виробництво електричної енергії, зберігання електричної енергії, споживання електричної енергії, генеруючі установки, установки зберігання енергії, приєднання до електричних мереж.

Povar P.O. Special cases of third-party participation in the mechanism of self-production of electricity under Ukrainian law.

The mechanism of self-production of electricity is one of the models of distributed generation in the electricity market, the development of which is an important factor in achieving energy sustainability and security in Ukraine. Due to the novelty of the regulatory provisions, there are no legal studies of special cases of third-party participation in the self-production mechanism.

The purpose of the study is to identify the peculiarities of legal regulation of special cases of third-party participation in the self-production mechanism.

Cases have been identified and the peculiarities of legal regulation by special norms of relations in the self-production mechanism with the participation of third parties under Ukrainian law have been highlighted.

It has been determined that prior to the transfer of ownership rights to property created (established) under an energy service contract to the customer, such rights belong to the contractor under this contract, and the subject composition of the legal relationship of the self-production mechanism includes the customer as an active consumer and the contractor as a third party. After the transfer of ownership rights to electrical installations to the customer, the customer remains an active consumer, but the participation of a third party in the legal relations of the self-production mechanism ceases.

The specific characteristics of third parties, which are economic entities that generate electricity from alternative energy sources at a 'green' tariff, are formulated. The characteristics of legal relations in the self-production mechanism involving third parties in relations with state-owned and municipal enterprises, institutions and organisations as active consumers, and the peculiarities of the legal regulation of these relations are outlined. The balance holder of state and municipal property must comply with the conditions for participation in the mechanism of self-production of electricity, as defined in Article 58-1 of the Law of Ukraine 'On the Electricity Market', including the obligation to conclude a contract with the electricity supplier for the sale and purchase of electricity under the self-production mechanism and to acquire the status of an active consumer.

Key words: self-production mechanism, active consumer, third party, electricity market, distributed generation, electricity production, electricity storage, electricity consumption, generating facilities, energy storage facilities, connection to electricity networks.

Постановка проблеми. Новелою чинного законодавства є положення, присвячені механізму самовиробництва електричної енергії (далі – механізм самовиробництва), які були закріплені Законом України від 30.06.2023 року № 3220-20 [1] шляхом внесення змін та доповнень до Законів України «Про ринок електричної енергії» [2] (далі – Закон про ринок) та «Про альтернативні джерела енергії» [3] (далі – Закон про АДЕ). У Стратегії розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року [4] механізм самовиробництва розглядається як одна з моделей функціонування розподіленої генерації на ринку електричної енергії. Механізм самовиробництва відіграє важливу роль у підтримці активних споживачів у самоспоживанні виробленої ними електричної енергії та сприяє розвитку використання альтернативних джерел енергії (далі – АДЕ).

Метою дослідження є виявлення особливостей правового регулювання спеціальних випадків участі третіх осіб у механізмі самовиробництва за законодавством України.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти правового регулювання відносин на ринку електричної енергії висвітлюються у працях, таких науковців, як: Беляневич О., Битяк О., Вавженчук С., Ващенко Ю., Віхров О., Деревянко Б., Джумагельдієва Г., Житник Ю., Кулик О., Майданевич Н., Миколаєць Р., Пожоджук Р., Раїмов Р., Савенкова В., Шинкарук Н., Якимчук Н. та інші. У силу новизни нормативних положень правові дослідження спеціальних випадків участі третіх осіб у механізмі самовиробництва відсутні. Це дослідження є продовженням та складовою частиною наукових досліджень автора з питань правового забезпечення електроенергетики і енергетики в цілому, та механізму самовиробництва зокрема.

Виклад основного матеріалу. Закон про ринок містить загальну норму, що визначає можливість участі третіх осіб у механізмі самовиробництва через право споживача приєднувати до власних електричних мереж генеруючі установки та установки зберігання енергії, що належать третім особам [2, абз. 1 ч. 7 ст. 58-1]. Відповідно до положень Закону про АДЕ стимулювання виробництва електричної енергії застосовується також для генеруючих установок, що належать третім особам та приєднані до електричних мереж активного споживача [3, абз. 1-2 ч. 1 ст. 9-6]. Окрім них у законах закріплено низку спеціальних норм, що регулюють відносини за участі третіх осіб, а саме, які пов'язані: 1) з енергетичними кооперативами [3, абз. 3 ч. 4 ст. 9-6] та об'єднаннями співвласників багатоквартирного будинку (далі – ОСББ) [2, ч. 8 ст. 58-1]; 2) зі сторонами енергосервісного договору [3, абз. 3 ч. 4 ст. 9-6]; 3) із суб'єктами господарювання, що виробляють електроенергію з АДЕ за «зеленим тарифом» [3, ч. 5 ст. 9-6]; 4) з випадками, коли активними споживачами виступають підприємство, установа, організація, що засновані та діють на основі

державної або комунальної власності, органи державної влади, органи місцевого самоврядування [3, ч. 25-30 ст. 9-6].

Згідно з положеннями Закону про АДЕ стимулювання виробництва електричної енергії за механізмом самовиробництва застосовується для енергетичних кооперативів, а також замовників енергосервісу, за умови що весь обсяг виробленої такими генеруючими установками електричної енергії придбавається активним споживачем [3, абз. 3 ч. 4 ст. 9-6]. Оскільки наведено умову про придбання активним споживачем всього обсягу електричної енергії, то ця норма повинна стосуватися відносин механізму самовиробництва за участі третьої особи. Недоліком цієї норми є те, що вона прямо не визначає статус енергетичних кооперативів та замовників енергосервісу як активних споживачів, чи як третіх осіб. З одного боку, наведене положення закріплене у абз. 3 ч. 4 статті 9-6 Закону про АДЕ і структурно розташоване у статті серед норм, присвячених визначенню випадків участі третіх осіб – між абз. 2 ч. 4 та ч. 5 цієї статті. З іншого, у нормативному визначенні поняття активного споживача, енергетичний кооператив та споживач, який є замовником енергосервісу (як до, так і після переходу до замовника за енергосервісним договором права власності на майно, утворене (встановлене) за енергосервісним договором) згадуються як його різновиди [2, п. 3-2 ч. 1 ст. 1]. У ч. 2 ст. 58-1 Закону про ринок енергетичний кооператив згадується в категорії «інші споживачі» як різновид активного споживача та/або споживача, що має право встановлювати генеруючі установки [2]. Виникає питання щодо доцільності норм абз. 2 ч. 4 ст. 9-6 Закону про АДЕ, яка поширює стимулювання виробництва електричної енергії на енергетичні кооперативи та ще й за умови придбання активним споживачем всього обсягу виробленої генеруючими установками електричної енергії, оскільки енергетичний кооператив вказаний як різновид активного споживача (споживача) і в силу цього право кооперативу брати участь у механізмі самовиробництва впливає із загальних норм ч. 2 ст. 58-1 Закону про ринок [2] та ч. 3 ст. 9-6 Закону про АДЕ [3]. Особливості організаційно-правової форми дозволяють дійти висновку, що у разі набуття енергетичним кооперативом статусу активного споживача, третіми особами можуть будуть члени такого кооперативу. Також енергетичний кооператив може залучати інших осіб до участі в механізмі самовиробництва в статусі третіх осіб. Разом з тим, не виключено, що енергетичний кооператив може виступати і як третя особа. Цей випадок охоплюється дією загальної норми щодо участі третіх осіб у механізмі самовиробництва, згідно із якою будь-яка юридична особа як власник чи володілець електроустановок може виступати третьою особою.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону про енергоефективність для здійснення енергоефективних та інших заходів, спрямованих на скорочення споживання та/або витрат на оплату енергії та/або житлово-комунальних послуг порівняно із споживанням та/або витратами, які існували б за відсутності таких заходів, фізична особа, фізична особа – підприємець або юридична особа може укласти енергосервісний договір. Предметом енергосервісного договору є здійснення енергосервісу, а сторонами – замовник та виконавець енергосервісу [5]. Одним із прикладів енергосервісу може бути використання механізму самовиробництва з метою скорочення витрат замовника енергосервісу, як споживача, на оплату постачання електричної енергії. При цьому замовник є активним споживачем, а виконавець – третьою особою, яка встановлює та приєднує до мереж замовника генеруючі установки та установки зберігання енергії. У Законі про АДЕ закріплено, що стимулювання виробництва електричної енергії за механізмом самовиробництва застосовується для замовників енергосервісу (як до, так і після переходу до замовника за енергосервісним договором права власності на майно, утворене (встановлене) за енергосервісним договором), за умови що весь обсяг виробленої такими генеруючими установками електричної енергії придбавається активним споживачем [3, абз. 3 ч. 4 ст. 9-6]. Привертає увагу вжите законодавцем застереження щодо переходу до замовника права власності на майно. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що визначальним у правовому статусі третьої особи у механізмі самовиробництва є те, що генеруючі установки та установки зберігання енергії належать їй на праві власності або іншому правовому титулі, що включає право користування таким майном. У силу цього перехід права власності на електроустановки від виконавця до замовника, означитиме втрату майнової підстави участі виконавця як третьої особи у механізмі самовиробництва. Після переходу права власності електроустановки належатимуть замовнику, який використовуватиме їх в механізмі самовиробництва вже як власні. Таким чином, до переходу до замовника права власності на майно, утворене (встановлене) за енергосервісним договором, таке право належить виконавцю цього договору, і суб'єктний склад правовідносини механізму самовиробництва включає в себе замовника, як активного

споживача, та виконавця, як третю особу. Після переходу до замовника права власності на електроустановки він залишається активним споживачем, але припиняється участь третьої особи у правовідносинах механізму самовиробництва. Але за відносин механізму самовиробництва без участі третьої особи не відбувається придбання активним споживачем у неї електричної енергії. Тому умова, згідно з якою «весь обсяг виробленої таким генеруючими установками електричної енергії придбавається активним споживачем», яка зазначена у абз. 3 ч. 4 ст. 9-6 Закону про АДЕ, може бути висунута лише для випадку «до переходу до замовника за енергосервісним договором права власності на майно, утворене (встановлене) за енергосервісним договором». Уявляється, що така редакція наведеної норми із розглянутим застереженням щодо переходу до замовника права власності, зумовлена некритичним відтворенням характеристики замовника енергосервісу як активного споживача, закріпленого у нормативному визначенні останнього у п. 3-2 ч. 1 ст. 1 Закону про ринок [2].

Відповідно до ч. 8 ст. 58-1 Закону про ринок активним споживачем також вважається об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, за умови приєднання генеруючих установок та/або установок зберігання енергії до електричних мереж багатоквартирного будинку, квартир та/або нежитлових приміщень [2]. Відповідно до положень законодавства та позиції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, можливими є дві схеми участі ОСББ у механізмі самовиробництва, у кожній з яких воно виступає активним споживачем, але одна з них передбачає участь третьої особи. По-перше, за механізму самовиробництва без участі третьої особи, за якого генеруючі установки та/або установки зберігання енергії належать ОСББ і приєднуються до електричних мереж багатоквартирного будинку, квартир та/або нежитлових приміщень. По-друге, за механізму самовиробництва за участі третьої особи, у якій мешканці є власниками чи користувачами генеруючих установок та/або установок зберігання енергії і виступають третіми особами у механізмі самовиробництва [6].

Наступний випадок участі третіх осіб, передбачений для суб'єктів господарювання, які виробляють електроенергію з АДЕ, будучи стороною договору купівлі-продажу за «зеленим» тарифом. Згідно із ч. 5 ст. 9-6 Закону про АДЕ [3] до третіх осіб можуть належати суб'єкти господарювання за наявності наступних умов: 1) вони виробляють електричну енергію з АДЕ (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – лише мікро-, міні- та малі гідроелектростанції) на об'єктах електроенергетики або чергах їх будівництва (пускових комплексах); 2) вони є стороною договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом; 3) об'єкти електроенергетики або черги їх будівництва (пускові комплекси) додатково приєднані до електроустановок споживача, призначених для споживання електричної енергії безпосередньо чи через мережі такого споживача; 4) електрична енергія, відпущена в мережу споживача та/або спожита з мережі споживача таким об'єктом електроенергетики, у відносинах із гарантованим покупцем вважається спожитою на власні потреби. Оплата цих обсягів за «зеленим» тарифом не допускається. Особливими ознаками третьої особи у цьому випадку є: 1) третьою особою виступає суб'єкт господарювання; 2) він виробляє електроенергію з визначеного кола АДЕ; 3) ці суб'єкти господарювання є одночасно учасниками правовідносин з виробництва електроенергії за «зеленим» тарифом; 4) обсяг електричної енергії, який споживається та реалізується за механізмом самовиробництва, не враховується при оплаті за «зеленим» тарифом. У такий спосіб суб'єкти господарювання, що виробляють електроенергію за «зеленим» тарифом, отримують додаткову можливість в статусі третьої особи реалізовувати частину виробленої електричної продукції за механізмом самовиробництва.

Останніми нововведеннями є положення Закону України № 4213-20 від 14.01.2025 р. [7], якими врегульовано відносини щодо встановлення генеруючих установок та/або установок зберігання енергії, які належать третім особам, та їх приєднання до електричних мереж об'єктів державної та/або комунальної власності, що перебувають на балансі підприємств, установ, організацій, що засновані на основі державної або комунальної власності. Ці норми мають на меті розвиток малої розподіленої генерації, використання відновлювальних джерел енергії та підвищення енергоефективності у державному та комунальному секторах економіки. Аналіз цих положень дозволяє визначити наступні ознаки наведених правовідносин за участі третіх осіб у механізмі самовиробництва: 1) особливий суб'єктний склад активного споживача, якими може бути підприємство, установа, організація, що засновані на основі державної власності або комунальної власності, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які є балансоутримувача-

ми об'єктів державної та/або комунальної власності; 2) генеруючі установки та/або установки зберігання енергії, які належать третім особам, приєднуються за механізмом самовиробництва до електричних мереж об'єктів державної або комунальної власності, які перебувають на балансі зазначених балансоутримувачів як активних споживачів. Особливістю правового регулювання окреслених відносин є те, що, по-перше, закон визначає один із способів встановлення генеруючих установок та/або установок зберігання енергії, що належать третім особам, а саме оренду третіми особами (а) державного та/або комунального майна та/або (б) земельних ділянок (прав на них), що перебувають у державній або комунальній власності, у порядку, визначеному Законами України «Про оренду державного та комунального майна» [8] та «Про оренду землі» [9]. По-друге, умови передачі в оренду такого державного чи комунального майна та/або земельних ділянок (прав на них), що перебувають у державній або комунальній власності, мають передбачати, що весь обсяг електричної енергії, виробленої генеруючими установками, що належать третім особам, придбається балансоутримувачем об'єктів державної або комунальної власності [3, ч. 26 ст. 9-6]. По-третє, строк дії договорів купівлі-продажу електричної енергії, що укладаються балансоутримувачем з орендарями такого майна та/або земельних ділянок (прав на них), дорівнює строку дії договору оренди державного або комунального майна та/або земельних ділянок (прав на них), на підставі яких здійснюється розміщення відповідних генеруючих установок та/або установок зберігання енергії. У такий спосіб взаємно пов'язуються умови передачі в оренду державного та комунального майна та/або земельних ділянок і строків дії відповідних договорів оренди з умовами механізму самовиробництва за участі третьої особи, а саме умовами договору між третьою особою і активним споживачем. Взаємозв'язок договірних відносин ґрунтується на тому, що певна особа, як власник чи користувач електроустановками, є одночасно третьою особою в механізмі самовиробництва і орендарем державного або комунального майна, а балансоутримувач об'єктів державної або комунальної власності – активним споживачем у механізмі самовиробництва і орендодавцем за договором оренди.

На нашу думку, має недоліки норма, викладена у ч. 29 ст. 9-6 Закону про АДЕ, у якій зазначено, що за умови виконання вимог, визначених статтею 58-1 Закону України «Про ринок електричної енергії», балансоутримувач об'єктів державної або комунальної власності може укласти з електропостачальником договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва та набути статус активного споживача. Вважаємо, що балансоутримувач немає жодних інших можливостей участі в механізмі самовиробництва (а саме цей термін згадується у ч. 25 ст. 9-6 Закону про АДЕ), аніж як набути статусу активного споживача. Балансоутримувач повинен дотримуватися вимог, визначених статтею 58-1 Закону про ринок, щодо участі у механізмі самовиробництва у статусі активного споживача, а відтак він не «може», а «повинен» (має юридичний обов'язок) укласти з електропостачальником договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва та набути статус активного споживача. У зв'язку з цим пропонуємо викласти ч. 29 ст. 9-6 Закону про АДЕ у новій редакції такого змісту: «Балансоутримувач об'єктів державного та комунального власності повинен дотримуватися умов участі у механізмі самовиробництва електричної енергії, визначені статтею 58-1 Закону України «Про ринок електричної енергії, у тому числі зобов'язаний укласти з електропостачальником договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва та набути статус активного споживача».

Висновки.

1. За результатами дослідження виділено і систематизовано випадки, а також висвітлено особливості правового регулювання спеціальними нормами відносин механізму самовиробництва за участі третіх осіб за законодавством України.

2. До переходу до замовника права власності на майно, утворене (встановлене) за енергосервісним договором, таке право належить виконавцю цього договору, і суб'єктний склад правовідносини механізму самовиробництва включає в себе замовника, як активного споживача, та виконавця, як третю особу. Після переходу до замовника права власності на електроустановки він залишається активним споживачем, але припиняється участь третьої особи у правовідносинах механізму самовиробництва.

3. Особливими ознаками третіх осіб, якими виступають суб'єкти господарювання, що виробляють електричну енергію з АДЕ за «зеленим» тарифом, є: 1) третьою особою виступає суб'єкт господарювання; 2) він виробляє електроенергію з визначеного кола АДЕ; 3) ці суб'єкти господарювання є одночасно учасниками правовідносин з виробництва електроенергії за «зеленим та-

рифом»; 4) обсяг електричної енергії, який споживається та реалізується за механізмом самовиробництва, не враховується при оплаті за «зеленим» тарифом.

4. Ознаками правовідносин механізму самовиробництва за участі третьої особи у державно-му та комунальному секторах економіки є: 1) особливий суб'єктний склад активного споживача, який включає підприємство, установу, організацію, що засновані на основі державної власності або комунальної власності, органи державної влади, органи місцевого самоврядування; 2) приєднання електроустановок третьої особи до електричних мереж об'єктів державної або комунальної власності, які перебувають на балансі активного споживача. Особливості правового регулювання цих відносин полягає у тому, що закон визначає оренду третьою особою державного та/або комунального майна та/або земельних ділянок як один із способів розміщення на них електроустановок третьої особи; а також у взаємопов'язаності умов договору оренди та договору купівлі-продажу електричної енергії, що укладаються між третьою особою та активним споживачем.

5. Запропоновано у Законі України «Про ринок електричної енергії» частину 29 статті 58-1 викласти у новій редакції такого змісту: «Балансоутримувач об'єктів державного та комунального майна повинен дотримуватися умов участі у механізмі самовиробництва електричної енергії, визначених статтею 58-1 Закону України «Про ринок електричної енергії», у тому числі зобов'язаний укласти з електропостачальником договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва та набути статус активного споживача».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України: Закон України від 30 червня 2023 р. № 3220-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-20/ed20230630#Text> (дата звернення: 12.08.2025).
2. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 12.08.2025).
3. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 року № 555-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> (дата звернення: 12.08.2025).
4. Стратегія розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 липня 2024 р. № 713-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-2024-%D1%80#Text> (дата звернення 12.08.2025).
5. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text> (дата звернення 12.08.2025).
6. Як ОСББ набути статусу активного споживача. *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг*: веб-сайт. Опубліковано 05 липня 2024 року. URL: <https://www.nerc.gov.ua/news/yak-osbb-nabuti-statusu-aktivnogo-spozivacha> (дата звернення 12.08.2025).
7. Про внесення змін до деяких законів України у сферах енергетики і теплопостачання щодо удосконалення окремих положень, пов'язаних із веденням господарської діяльності та дією воєнного стану в Україні: Закон України від 14.01.2025 № 4213-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4213-20#Text> (дата звернення: 12.08.2025).
8. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 03.10.2019 № 157-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення 12.08.2025).
9. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 № 161-14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).